

یادداشت هفتگی

سیاست‌گذاری اقتصاد و توسعه کشاورزی و روستایی

سال ۶ / شماره ۸۷ / ۱۴۰۴

۱۴۰۴ / ۰۵ / ۰۸

مطالب این شماره

وضعیت اشتغال بخش کشاورزی ایران در
سال ۱۴۰۳..... ۲

تهیه و تحلیل: کوهسار خالدي

این موسسه با کمال احترام و سپاس، پذیرای نظرات ارزشمند خوانندگان
این اثر می‌باشد

تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۹۶۶۶۰ کدپستی: ۳۷۳۱۳-۱۵۹۸۶

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir
<https://www.agri-peri.ac.ir>

عنوان خبر: وضعیت اشتغال بخش کشاورزی ایران در سال ۱۴۰۳

تهیه و تحلیل: کوهسار خالدي

کد: BR-6-14040508-(10)

خلاصه متن خبر:

بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (الف-۱۴۰۴)، جمعیت شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر در ۱۴۰۳ حدود ۲۴ میلیون و ۷۸۸ هزار نفر بوده که نسبت به سال قبل حدود ۲۹۸ هزار نفر افزایش داشته است. بررسی اشتغال در بخش های عمده اقتصادی ایران نشان می دهد که در سال مزبور، بخش خدمات با ۵۲.۷ درصد، بیش ترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. در مراتب بعدی بخش صنعت با ۳۳.۳ درصد و بخش کشاورزی با ۱۳.۹ درصد قرار گرفته اند. در سال ۱۴۰۳ نسبت به ۱۴۰۲، از یک سو، از سهم شاغلان بخش های کشاورزی (حدود ۰.۵ درصد) و صنعت (حدود ۰.۴ درصد) کاسته و از دیگر سو بر سهم شاغلان بخش خدمات (حدود ۰.۸ درصد) افزوده شده است. رشد اشتغال بخش های کشاورزی، صنعت، خدمات و کل اقتصاد کشور در ۱۴۰۳ نسبت به سال قبل به ترتیب ۲.۲- درصد، ۰.۲ درصد، ۲.۷۵ درصد و ۱.۲ درصد بوده است.

تجزیه و تحلیل

نیروی کار در کنار سرمایه، به عنوان دو نهاده ای اصلی تولید محسوب می شوند. در بخش کشاورزی، زمین نیز به عنوان نهاده ای اصلی در کنار دو نهاده ای مزبور قرار می گیرد. افزایش تقبیت اشتغال (به مفهوم حضور فعال نیروی کار در فرآیند تولید کالاها و خدمات)، به عنوان یکی از شاخص های هدف در برنامه های اقتصادی، دارای دو کارکرد است: عامل تولید کالاها و خدمات و منبع تامین درآمد خانوارها. به همین خاطر وضعیت و تغییرات اشتغال در هر کشور، تا حدودی شاخصی برای به تصویر کشیدن وضعیت اقتصادی در همان کشور خواهد بود. از منظر

توسعه نیز، میزان اشتغال/ بیکاری و تغییرات آن به عنوان یکی از شاخص های توسعه یافتگی/ توسعه نیافتگی قلمداد می گردد. با وجود این که تغییر میزان و سهم اشتغال بخش های اقتصادی در فرآیند توسعه، امری معمولی و پذیرفتنی است، لیکن در برنامه ریزی بلندمدت برای توسعه پایدار، کاهش شدید اشتغال یک بخش اقتصادی (نظیر کشاورزی) و انتقال نیروی کار خارج شده به دیگر بخش های اقتصادی و یا ورود آنان به جرگه ی بیکاران، موضوع ساده ای نبوده و نباید به سادگی از کنار آن گذشت.

تجارب گذشته نشان داده است که فرآیند جهانی و زمانی تغییر مقدار و سهم اشتغال در بخش کشاورزی به گونه ای است که معمولاً با توسعه ی اقتصادی کشورها از یک سو از مقدار سهم «اشتغال کشاورزی» کاسته می شود و از سوی دیگر بر مقدار و سهم «اشتغال کسب و کار کشاورزی» افزوده می شود.^۱ تا زمانی که کاهش میزان اشتغال بخش کشاورزی به دلیل توسعه ی فناوری سرمایه بر در این بخش و به مثابه ی خروج نیروی کار مازاد از این بخش باشد، نگرانی یا تهدید خاصی برای رشد اقتصادی این بخش به حساب نمی آید. اما اگر این کاهش اشتغال (در قالب خروج نیروی کار مورد نیاز بخش) به کاهش ارزش افزوده ی بخش کشاورزی منجر گردد، لازم است که سیاستگذاران و برنامه ریزان کلان اقتصاد و بخش کشاورزی، نسبت به آن حساس بوده و به چاره اندیشی بپردازند.

اگرچه بررسی رشد میزان اشتغال بخش کشاورزی در سال های ۱۴۰۰-۱۴۰۳، موید رشد منفی اشتغال این بخش در سال های مزبور (به استثنای سال ۱۴۰۲) است، لیکن روند کاهش اشتغال کشاورزی در سال ۱۴۰۳ تقلیل پیدا کرده است (جدول ۱). اشتغال بخش کشاورزی در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال ۱۳۹۹ (سال شیوع کووید-۱۹) از منظر مقدار اشتغال، حدود ۶۰۰ هزار نفر و از منظر سهم در کل اشتغال کشور حدود ۳.۵ درصد کاهش

لیکن مقدار اشتغال کشاورزی از ۳۳۲۶ هزار نفر در سال ۱۳۳۵ به ۳۴۴۴ هزار نفر در سال ۱۴۰۳ افزایش یافته است.

^۱. کاهش سهم اشتغال یک بخش اقتصادی، الزاماً به معنای کاهش مقدار اشتغال آن بخش نمی باشد. به عنوان مثال با وجود کاهش سهم اشتغال کشاورزی ایران از ۵۶ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۱۳.۹ درصد در سال ۱۴۰۳،

پیدا کرده است. این آمار نشان می‌دهد که با وجود حذف یک عامل بیرونی مخرب (کووید-۱۹) در سال‌های ۱۴۰۱-۱۴۰۳، عامل یا عوامل درون‌زا و برون‌زای دیگری (مانند تغییرات اقلیمی)

جدول (۱). تحولات اشتغال بخش کشاورزی ایران در سال‌های ۱۴۰۳-۱۳۹۹

شرح	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	تغییر ۱۴۰۳ نسبت به ۱۳۹۹
میزان اشتغال کشاورزی (هزار نفر)	۴۰۴۳	۳۸۲۷.۳۴۵	۳۵۱۲.۶۱۶	۳۵۲۱.۸۳۲	۳۴۴۴.۳۹۵	-۵۹۸
سهم اشتغال کشاورزی در کل اشتغال کشور (درصد)	۱۷.۴	۱۶.۳	۱۴.۸	۱۴.۴	۱۳.۹	-۳.۵
تغییر میزان اشتغال کشاورزی نسبت به سال قبل (هزار نفر)	-۲۵۰	-۲۱۶	-۳۱۵	۹	-۷۷	-
رشد اشتغال کشاورزی (درصد)	-۵.۸	-۵.۳	-۸.۲	۰.۳	-۲.۲	-
کل اشتغال کشور (هزار نفر)	۲۳۲۶۳	۲۳۴۴۷	۲۳۷۱۶	۲۴۴۹۰	۲۴۷۸۸	۱۵۲۵

منابع داده‌ها: (۱). مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، الف- ۱۴۰۴ (۲). محاسبات تحقیق

بررسی تحولات اشتغال کشاورزی ایران در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ به تفکیک نقاط شهری و روستایی حاکی از رشد منفی میزان اشتغال کشاورزی در نقاط روستایی (۴.۱- درصد) و رشد مثبت در نقاط شهری (۲.۴ درصد) در سال ۱۴۰۳ است (جدول ۲). کاهش اشتغال کشاورزی در سال ۱۴۰۳ بر اساس کاهش مقدار اشتغال و سهم در کل اشتغال کشور در نقاط

روستایی (به ترتیب حدود ۱۰۲- هزار نفر و ۱.۱- درصد)، بیشتر از افزایش آن‌ها در نقاط شهری (به ترتیب حدود ۲۵ هزار نفر و ۰.۲ درصد) بوده است. به عبارتی دیگر، در این فاصله‌ی زمانی، خروج نیروی کار روستایی از بخش کشاورزی کشورمان، خیلی بیشتر از جذب نیروی کار شهری در این بخش بوده است (حدود ۴ برابر).

جدول (۲). اشتغال بخش کشاورزی ایران به تفکیک نقاط شهری و روستایی در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

شرح	۱۴۰۲		۱۴۰۳		تغییر ۱۴۰۳ نسبت به ۱۴۰۲	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
میزان اشتغال کشاورزی (هزار نفر)	۱۰۵۰	۲۴۷۲	۱۰۷۵	۲۳۷۰	۲۵	-۱۰۲
سهم اشتغال کشاورزی در کل اشتغال کشور (درصد)	۵.۶	۴۲.۴	۵.۶	۴۱.۳	۰.۰۲	-۱.۱
رشد اشتغال کشاورزی (درصد)	۰.۸	۰.۰۵	۲.۴	-۴.۱	۱.۶۱	-۴.۲
کل اشتغال کشور (هزار نفر)	۱۸۶۵۶	۵۸۳۵	۱۹۰۴۳	۵۷۴۵	۳۸۸	-۸۹

منابع داده‌ها: (۱). مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، الف- ۱۴۰۴ (۲). محاسبات تحقیق

بررسی تحولات اشتغال کشاورزی ایران در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ به تفکیک جنس نیز، بیانگر رشد منفی بالاتر اشتغال کشاورزی زنان (حدود ۱۱- درصد) نسبت به اشتغال کشاورزی مردان (حدود ۱- درصد) در سال ۱۴۰۳ است (جدول ۳). کاهش اشتغال کشاورزی در فاصله‌ی سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ بر مبنای مقدار اشتغال و سهم در کل اشتغال کشور برای زنان (به ترتیب حدود ۴۵- هزار نفر و ۱.۳- درصد)، بیشتر از مردان (به ترتیب حدود ۳۲- هزار نفر و ۰.۳۳- درصد) بوده است. به بیانی دیگر، در سال ۱۴۰۳ نسبت سال ۱۴۰۲، خروج نیروی کار زنان از بخش

کشاورزی ایران، بیشتر از خروج نیروی کار مردان از این بخش بوده است (حدود ۱.۴ برابر).

جدول (۳). اشتغال بخش کشاورزی ایران به تفکیک جنس در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

تغییر ۱۴۰۳ نسبت به ۱۴۰۲		۱۴۰۳		۱۴۰۲		شرح
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	
-۴۵	-۳۲	۴۶۹	۲۹۷۶	۵۱۴	۳۰۰۸	میزان اشتغال کشاورزی (هزار نفر)
-۱.۳	-۰.۳۳	۱۱.۸	۱۴.۳	۱۳.۲	۱۴.۶	سهم اشتغال کشاورزی در کل اشتغال کشور (درصد)
-۱۰.۹	-۱.۰	-۸.۸	-۱.۱	۲.۰	-۰.۰۴	رشد اشتغال کشاورزی (درصد)
۵۴	۲۴۵	۳۹۶۱	۲۰۸۲۸	۳۹۰۷	۲۰۵۸۳	کل اشتغال کشور (هزار نفر)

منابع داده‌ها: ۱. مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳ و الف- ۱۴۰۴ (۲). محاسبات تحقیق

(محمدی و همکاران، ۱۳۹۲)، کاهش سرمایه‌گذاری و ارزش افزوده‌ی کشاورزی (امیرنژاد و همکاران، ۱۳۹۴) و کاهش تسهیلات سرمایه‌ای (خالدی و فهیمی‌فرد، ۱۴۰۳) را در کاهش اشتغال کشاورزی تایید نموده‌اند؛ مقولاتی که در سال‌های ۱۴۰۱، ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ در بخش کشاورزی ایران، کم و بیش روی داده‌اند (حذف ارز ترجیحی از سال ۱۴۰۱، نرخ رشد ارزش افزوده‌ی منفی کشاورزی (۱۰۰=۱۴۰۰) در سال‌های ۱۴۰۰، ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ به ترتیب ۱۰/۸-، ۱.۸- و ۲/۴- درصد (مرکز آمار ایران، ب-۱۴۰۴) و کاهش مقدار سرمایه‌گذاری سالانه از ۲۱۲ هزار میلیارد ریال (۱۳۹۵=۱۰۰) در سال ۱۳۹۰ به ۱۷۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۴۰۲ (بانک مرکزی ج.ا.ا، ۱۴۰۴)). با توجه به مباحث مطرح شده، توجه به نکات ذیل ضروری است:

۱) مدیران کلان اقتصاد و بخش کشاورزی در کنار مدیریت و کنترل آثار عوامل اشتغال‌زدا در بخش کشاورزی (به‌ویژه خشکسالی، کاهش منابع آبی و افزایش هزینه‌ی تولید) لازم است که با آمادگی و برنامه‌ریزی هدفمند، پیش‌نیازهای قانونی و اجرایی موردنیاز برای مدیریت چالش‌ها و فرصت‌های محتمل ناشی از تداوم خروج اجباری یا اختیاری بخشی از نیروی کار کشاورزی در آینده‌ی نزدیک را فراهم نمایند تا در آینده از یک سو، مانع از تشدید آثار مخرب این رویداد (کاهش اشتغال کشاورزی) بر رشد ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی شوند و از دیگر سو، از کاهش سطح رفاه خانوارهای کشاورز روستایی، گسترش فقر در نقاط روستایی، مهاجرت روستائیان و ... ممانعت به عمل آورند.

۲) لازم است که ضمن پایش مستمر نیروی کار کشاورزی، حمایت همه‌جانبه‌ی هدفمند دولت از آن بخش از نیروی کار کشاورزی که از بخش خارج شده و لیکن جذب سایر بخش‌های

بررسی آمارهای اشتغال بخش کشاورزی ایران در سال ۱۴۰۳ نشان داد که با توجه به افزایش اشتغال شهری کشاورزی، کاهش اشتغال بخش کشاورزی ایران در میان زنان و مردان روستایی روی داده شده است.

پیشنهادهای سیاستی

تمرکز مطالعات پژوهشی در مورد اشتغال کشاورزی، عمدتاً بر تعیین عوامل موثر بر میزان اشتغال و بیکاری در این بخش بوده است و در مورد علل کاهش سهم اشتغال این بخش، تغییر شغل کشاورزی توسط کشاورزان، خروج قسمتی از نیروی کار از بخش کشاورزی و ورود آن‌ها به سایر بخش‌های اقتصادی و یا بیکار شدن آنان، مطالعات چندانی انجام نشده است. به عنوان مثال، صادقی و همایونی‌فر (۱۳۸۰) بر مبنای مدل تقاضای تجربی نیروی کار، نشان دادند که کشش اشتغال کشاورزی نسبت به افزایش سطح زیر کشت (۱۹/۰ درصد)، بیشتر از سرمایه‌گذاری کشاورزی (۱۵/۰- درصد) و ارزش افزوده‌ی کشاورزی (۱۰/۰ درصد) بوده است. با توجه ضریب تاثیر بالای سطح زیر کشت و ارزش افزوده‌ی کشاورزی از یک سو و اثرگذاری منفی خشکسالی در دوره‌ی ۱۴۰۳-۱۴۰۰ بر سطح زیرکشت و مقدار ارزش افزوده از دیگر سو، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که یکی از عوامل اصلی کاهش اشتغال کشاورزی در سال‌های اخیر (از جمله سال ۱۴۰۳)، می‌تواند تغییرات اقلیمی (کاهش بارندگی و افزایش دما) بوده باشد.

مطالعات دیگران اثر عواملی نظیر کاهش یارانه‌های کشاورزی (کهنسال و پرمه، ۱۳۹۶)، کاهش آب کشاورزی (پرور و همکاران، ۱۴۰۱)، کاهش تولید و مخارج خوراکی خانوار

اقتصادی نشده است، صورت بگیرد تا در صورت بهبود فضای کسب و کار کشاورزی (به‌ویژه شرایط اقلیمی در آینده)، امکان جذب مجدد آن‌ها در فعالیت‌های کشاورزی وجود داشته باشد.

(۳) بهتر است که ضمن تمرکز بر حفظ میزان اشتغال موجود کشاورزی، رویکرد سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کشور در زمینه اشتغال در کشاورزی، به جای تمرکز بر افزایش اشتغال مستقیم در این بخش بر سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های پسین و پیشین آن (به عنوان بخشی از کسب و کار کشاورزی)، بهبود محیط کسب و کار و حمایت از کشاورزی هوشمند متمرکز باشد.

منابع

- (۱) امیرنژاد، حمید، مردانشاهی، محمد مهدی. و اسدپور کردی، مریم. (۱۳۹۴). «بررسی اثر ارزش افزوده و سرمایه‌گذاری بر اشتغال بخش کشاورزی». کارآفرینی و کشاورزی؛ ۲(۳): ۲۷-۳۴.
- (۲) بانک مرکزی ج.ا. (۱۴۰۴). «حساب‌های ملی ایران». قابل دسترسی در: www.cbi.ir
- (۳) پرور، عباس، میرزایی خلیل آبادی، حمیدرضا، مهرابی بشرآبادی، حسین. و زارع مهرجردی، محمدرضا. (۱۴۰۱). «تاثیر کاهش آب بر اشتغال بخش کشاورزی و سایر بخش‌های اقتصادی بر اساس جدول ماتریس حسابداری-اجتماعی». اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۳۶(۲): ۱۲۹-۱۴۱.
- (۴) خالدی، کوهسار. و فهیمی‌فرد، سید محمد. (۱۴۰۳). «بررسی تطبیقی آثار تسهیلات بانک کشاورزی بر متغیرهای کلان بخش کشاورزی ایران». سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی، ۳(۳): ۷۷-۱۰۷.
- (۵) محمدی، هادی، فلیجی، نعمت. و باقرآبادی، صمد. (۱۳۹۲). «تحلیل عوامل موثر بر اشتغال بخش کشاورزی (مطالعه موردی استان ایلام، کردستان، کرمانشاه و همدان)». فصلنامه اقتصاد مالی، ۷(۲۲): ۱۱۵-۱۳۵.
- (۶) مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). «چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار ۱۳۹۹». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir
- (۷) مرکز آمار ایران (۱۴۰۱). «چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار ۱۴۰۰». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir
- (۸) مرکز آمار ایران (۱۴۰۲). «چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار ۱۴۰۱». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir
- (۹) مرکز آمار ایران (۱۴۰۳). «چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار ۱۴۰۲». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir

- (۱۰) مرکز آمار ایران (الف-۱۴۰۴). «چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۳». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir
- (۱۱) مرکز آمار ایران. (ب-۱۴۰۴). «حساب‌های ملی فصلی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳». قابل دسترسی در: www.amar.org.ir

تهران - بلوار کریمخان زند - انتهای خیابان شهید عضدی (آبان) جنوبی - خیابان رودسر - پلاک ۵

تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۹۶۶۶۰ کدپستی: ۳۷۳۱۳ - ۱۵۹۸۶

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir

ECE: ece.aperi@agri-peri.ac.ir

<https://www.agri-peri.ac.ir>